

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

© 2016 ПОБУТА М. В.

УДК 33:343(477)

Побута М. В. Особливості становлення та протидії корупційній діяльності у сфері економіки України

Розглядається «організована корупційна злочинність» в Україні як самостійне соціально-правове явище – різновид економічної злочинності, яка відбувається з використанням корупційних зв'язків в органах виконавчої влади. Виділено чотири етапи розвитку «організованої економічної злочинності». Встановлено, що перший етап був визначальним у створенні організованої економічної злочинності за участю виконавчої влади. На другому етапі «організована злочинність» стала на заваді збалансованому розвитку ринкових механізмів господарювання та структурній перебудові економіки. Це призвело до порушення зв'язків між окремими економічними суб'єктами, галузями, регіонами, що сприяло мінімізації економіки, розвитку корупції. На третьому етапі джерелом корупції стала сфера приватизації. Четвертий етап характеризується активізацією процесу створення механізму запобігання та протидії корупції та ключових секторів антикорупційної діяльності. Висновки спрямовані на розуміння сутності корупції та організованої злочинності, а отже, і на визначення стратегії й тактики протидії їм.

Ключові слова: організована злочинність, корупція, кредит, тіньова економіка, мінімізація, податок на додану вартість.

Бібл.: 23.

Побута Микола Володимирович – здобувач, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: nik.pobuta@yandex.ua

УДК 33:343(477)

Побута Н. В. Особенности становления и противодействия коррупционной деятельности в сфере экономики Украины

Рассматривается «организованная коррупционная преступность» в Украине как самостоятельное социально-правовое явление – разновидность экономической преступности, которая действует, используя коррупционные связи в органах исполнительной власти. Выделено четыре этапа развития «организованной экономической преступности». Установлено, что первый этап являлся определяющим в создании организованной экономической преступности при участии исполнительной власти. На втором этапе «организованная преступность» стала преградой сбалансированному развитию рыночных механизмов ведения хозяйства и структурной перестройки экономики. Это привело к нарушению связей между отдельными экономическими субъектами, отраслями, регионами, что способствовало тенезации экономики, развития коррупции. На третьем этапе источником коррупции стала сфера приватизации. Четвертый этап характеризуется активизацией процесса создания механизма предотвращения и противодействия коррупции и ключевых секторов антикоррупционной деятельности. Выводы направлены на понимание сущности коррупции и организованной преступности, а следовательно, и на определение стратегии и тактики противодействия им.

Ключевые слова: организованная преступность, коррупция, кредит, теневая экономика, тенезация, налог на добавленную стоимость.

Библ.: 23.

Побута Николай Владимирович – соискатель, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: nik.pobuta@yandex.ua

UDC 33:343(477)

Pobuta M. V. Peculiarities of Establishing Corruption and Corruption- Countering Activities in the Sphere of Economy of Ukraine

The article considers the «organized corruption-related crime» in Ukraine as an independent socio-legal phenomenon – a kind of economic crime, which operates using corrupt ties to the Executive branch. Four stages of development of the «organized economic crime» have been allocated. It has been found that the first stage was fundamental in creating the organized economic crime with the involvement of the Executive. In the second phase the «organized crime» has become the obstacle to a balanced development of market mechanisms for economic management and the structural rebuild of economy. This resulted in the economic dislocation of individual entities, industry sectors, regions, which contributed to the shadow economy, as well as development of corruption. In the third stage, the sphere of privatization has become a source for corruption. The fourth stage is characterized by intensification of the process of establishing a mechanism for preventing and countering corruption together with the key sectors of the anti-corruption activity. The conclusions are aimed at understanding the nature of both corruption and organized crime, and, therefore, at defining strategies and tactics to counter them.

Keywords: organized crime, corruption, credit, shadow economy, going shadow, value-added tax.

Bibl.: 23.

Pobuta Mykola V. – Applicant, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: nik.pobuta@yandex.ua

На Конгресах ООН через кожні п'ять років, починаючи з п'ятого Конгресу (Женева, 1975 р.), одним із стратегічних напрямів запобігання організованій злочинності визнається дослідження проблем боротьби з корупцією. У прийнятих в 1990 р. VIII Конгресом ООН «Керівних принципах для запобігання організованій злочинності і боротьбі з нею» прямо зазначено, що «необхідною умовою розробки програм із запобігання злочинності є дослідження проблем корупції, її причин, характеру, взаємозв'язку з організованою злочинністю і заходів по боротьбі з нею» [1, с. 62]. Отже, міжнародна спільнота дійшла висновку, що існування

організованої злочинності неможливе без корупційної складової, яка є неодмінною умовою її життєдіяльності і процвітання. Обсяги тіньового сектора в економічно розвинутих країнах світу утримуються на рівні, що не має суттєвого впливу на соціально-економічні процеси у суспільстві (5–12% ВВП). При розмірах тіньового сектора в 30% ВВП настає критична межа, перевищення якої свідчить про функціонування у країні відтворювальної організованої системи тіньових економічних відносин.

Як показують дослідження, саме в постсоціалістичних країнах заплутаність, суперечливість та складність правил організації господарської діяльності, бю-

рократизм чиновників стають підґрунтям розвитку корупції, яка практично на рівних конкурує з офіційною господарською діяльністю в багатьох галузях національної економіки. Не став винятком і трансформаційний процес в Україні. Рівень корупції української економіки залишається надзвичайно значним.

Враховуючи небезпечний вплив організованої економічної злочинності на прискорений розвиток корупції, а також потреб практики у науково-теоретичній розробленості всіх аспектів цієї проблеми, можна стверджувати, що науковий глобальний аналіз причин сучасного стану економічної злочинності в Україні є надзвичайно актуальним і потребує серйозної уваги з боку не тільки українських науковців.

Сучасні кризові умови, в яких знаходиться економіка України, стали результатом створення протягом двадцяти п'яти років владними структурами надзвичайно сприятливого середовища для «виращування» тіньової економічної еліти в системі державного управління, використовуючи термінологію ООН, під іменем «організована злочинність». «Організована злочинність» формує не тільки «паралельну» економіку, а й відповідні владні кримінальні структури, які проникають в економіку, руйнуючи надії та очікування населення щодо сильної та соціально орієнтованої держави. Небезпечно також і те, що проникнення глобального криміналу в українську економіку все більше загрожує існуванню держави як такої.

У зв'язку з цим *мета* статті полягає в дослідженні етапів та стадій *кваліфікації «організованої злочинності»*, причин розвитку впливу економічної злочинності та корупції на розвиток інституційних перетворень в економіці та соціально-політичній сфері України, а також розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення організації взаємодії суб'єктів боротьби з корупцією.

Розвал офіційної радянської економіки, що стався в 1989–1990 рр., неминуче призвів до зубожіння частини населення і до крайнього соціального розшарування суспільства в пострадянській Україні. Виникнення нового, хоча й нечисленного, класу багатих підприємців, багато хто з яких був залучений в «організовану злочинність» і корупцію, створило для збіднілого населення зразок поведінки, прагнення зайнятися підприємництвом, щоб вийти з бідності.

Масовими, поширеними видами тіньової зайнятості стала вулична торгівля, послуги населенню з будівництва, ремонтні роботи, зокрема ремонт автомобілів, приватне репетиторство, різного роду посередницька діяльність, дрібнотоварне виробництво у сільській місцевості тощо. Усі ці види діяльності здійснювалися зазвичай без патентів, ліцензій, контрактів і не декларувалися в податкових органах.

Загальноприйнятою була думка, що в міру просування країни до ринкової економіки масштаби тіньової економіки будуть скорочуватися. Проте ці надії не виправдалися. Саме в 1990-ті роки тіньова економіка в Україні досягла гіпертрофованих масштабів, вразивши практично всі сфери життя суспільства.

Одночасно підприємцю, щоб здійснювати на законних умовах господарську діяльність, доводилося платити корупціонерам хабарі. Якщо без корупційних виплат було не обійтись, вихід один: не платити офіційних податків. Тим самим система чиновницького корупційного управління сприяла розширенню географії та обсягів тіньової економіки.

Базовим антикорупційним законодавчим актом став Закон України «Про боротьбу з корупцією», прийнятий ще 1995 р. Проте зазначений закон проблему подолання корупції фактично звів до рівня адміністративного правопорушення, хоча *зміни до нього вносили 11 разів, прийняли понад 70 нормативно-правових актів, серед них 12 законів і 12 постанов Кабінету Міністрів України*. Норми закону були спрямовані на боротьбу зі скоєним корупційним правопорушенням, а не на запобігання та усунення причин і умов, що його породили. Звичайно, це завадило зниженню рівня корупції в державі. Установлені цим законом спеціальні обмеження, спрямовані проти корупції, не виконують запобіжної ролі, бо не підкріплені іншими нормативними актами, що регулюють правила поведінки державних службовців.

Результати перевірок фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності в Україні, проведених державними інспекціями праці протягом дев'яти місяців 2005 р., виявили понад 30% нелегалізованих робочих місць. Неналежне оформлення працівників з боку роботодавців та низька відповідальність самих працюючих (людина отримує допомогу з безробіття та одночасно нелегально працює) є досить поширеним явищем в Україні [2].

У цілому, на нашу думку, можна виділити чотири етапи в розвитку тіньової економіки в пострадянській Україні, які в результаті змови бізнесменів і сприяння влади створили, вживаючи термінологію ООН, «організовану злочинність», сформувавши вузький прошарок власників-олігархів – тіньових державних управлінців.

Перший етап відноситься до 1991–1994 рр. і характеризується значним зростанням грошової маси. Упродовж 1992–1993 рр. вона збільшилася у 203,5 разу, що призвело до стрімкої гіперінфляції, котра досягла свого апогею в 1993 р. Протягом цього року ціни на споживчі товари зросли більш ніж у 100 разів. Усього з 1991 по 1998 рр. ціни на споживчі товари зросли в 46 860 разів, а грошова маса – в 5239 разів.

Крім того, для покриття дефіциту державного бюджету минулих років у 1991 р. урядом було витрачено від 55,4% загальної суми отриманих кредитів у 1991 р., до 4,2% – у 1993 р.

Таку ситуацію зі зростанням державного боргу України в цей період фахівці пояснюють високим ступенем дезорганізованості у фінансово-кредитній системі, нецільовим і неефективним використанням кредитних ресурсів, галопоучим рівнем інфляції та відсутністю належного контролю з боку держави за даними процесами [3, с. 212]. Так, зазначене дійсно мало місце. Проте аналіз свідчить, що «організована злочинність» стала основною причиною зростання державного боргу, вона керувала зовнішніми запозиченнями. Лише в період 1992–1993 рр. зобов'язання уряду на суму більше 400

млн доларів США підписувалися за спрощеною процедурою, віце-прем'єр міністром, який одночасно виконував функції голови Валютно-кредитної ради Кабінету Міністрів України.

До вересня 1996 р. з позичальниками кредитів не укладалися договори застави майна, не надавався повний пакет документів для оформлення кредитів. Та й пізніше лише з половиною позичальників були укладені договори застави. Непоодинокі випадки, коли гарантійні зобов'язання від імені уряду підписувалися високопосадовим чиновником до прийняття відповідної постанови уряду з посиланням на неіснуючі документи. За рахунок коштів Державного бюджету України надавалася фінансова підтримка навіть нерезидентам, які були засновниками спільних підприємств і мали 75% в уставному фонді. Лише для отримання ними іноземних товарних кредитів під гарантії Кабінету Міністрів України були надані гарантії іноземним кредиторам на суму більше 155 млн німецьких марок, 42 млн доларів США, 72 млн французьких франків [4].

Розширення масштабів кредитування «своїх» під гарантії уряду значно поживило тіньову економіку, наростило фундамент для поглибленої криміналізації економічної, політичної та соціальної сфери життя держави і суспільства. Почав швидко зростати зовнішній державний борг – головним чином, у результаті *неконтрольованого надання у широких масштабах урядових гарантій* під іноземні кредити: усього в 1992–1994 рр. під державні гарантії було залучено близько 1 млрд дол. США. Тільки за 1993 р. зовнішній борг України зріс у 8 разів (до 3,6 млрд дол. США).

Списання заборгованості держаних і приватних підприємств за кредити, надані під гарантію уряду, виснажувало бюджет, супроводжувалося гіперінфляцією та посиленням податкового тиску на потенційно життєздатні підприємства, що не тільки не приваблювало потенційних інвесторів, а й заганяло в «тінь» уже тих, хто працював [5].

«Організована злочинність» і корумпована влада на початку 1990-х років призвела до зростання ступеня тінізації суспільно важливих сфер функціонування нашої держави. Розпочався процес *поєднання економічної злочинності із загальнокримінальною*. Набули поширення такі її форми: змова між собою посадових осіб щодо інвестування та кредитування комерційних структур і фіктивних підприємств за рахунок державного бюджету; надання іноземних кредитів під гарантію уряду без отримання гарантійних зобов'язань від позичальника кредиту; переведення державного майна в акціонерні товариства; масові розкрадання коштів, продукції, сировини, обладнання та іншого майна державних підприємств; придбання за заниженими цінами об'єктів державної та комунальної власності, що приватизуються; налагодження зв'язків державних службовців із кримінальними угрупованнями, нелегальний експорт капіталу тощо.

Розширення масштабів тіньового сектора заклало фундамент для поглибленої криміналізації економічної, політичної та соціальної сфер життя держави і суспіль-

ства. Злочинці могли купити необмежене число приватизаційних чеків у населення, яке зубожіло, і використати їх на аукціонах для купівлі пакетів акцій державних підприємств.

Більшість підприємств в умовах безконтрольності держави за цінами реалізовували продукцію за значно перевищуючою регульовану державою ціною і розподілу різниці в цінах між учасниками операції, що сприяло прискореному формуванню тіньових доходів.

Значна частка експортно-імпортних операцій здійснювалася виключно з метою отримання можливості експортувати капітал. Остання обставина особливо була характерна для держпідприємств. За оцінками експертів [6], з України за 1991–1994 рр. було експортовано за різними схемами близько 15–20 млрд дол. США.

Другий етап відноситься до 1995–2002 рр. На цьому етапі розвитку тіньових економічних відносин в Україні домінуючими були такі їх види [7, с. 69–70]:

- ✦ ухилення від погашення заборгованості за отримані під гарантію Уряду України іноземні кредити;
- ✦ організація функціонування фіктивних суб'єктів господарювання з метою ухилення від оподаткування;
- ✦ зловживання у сфері приватизації;
- ✦ шахрайство з фінансовими ресурсами;
- ✦ злочини у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Використовуючи зазначені тіньові «прийоми» економіки, багато новонароджених потужних економічних структур зближалося по інтересах з представниками тіньової економіки. Починаючи з 1995 р., приховування доходів і прибутків від оподаткування стало основним видом тіньової економічної діяльності (як за кількістю учасників, так і за обсягами). Найчастіше почали використовуватися такі методи ухилення від сплати податків: відкриття кількох розрахункових рахунків; здійснення фіктивних товарних і фінансових операцій; реалізація транзитної імпортної продукції тощо. На підприємствах почалася виплата зарплати неврахованими готівковими грошима чи товарною продукцією.

За оцінками фахівців [8], на той час гроші обслуговували лише 30% усіх платежів, а 70% припадало на альтернативні форми розрахунків, причому 40% – на бартерний і грошовий взаємозалік і 30% – на квазі-гроші чи сурогати грошей.

На грошових сурогатних механізмах розвивалося паразитичне посередництво, що спрямовувало виручку від реалізації в тіньову сферу, збільшуючи транзакційні витрати і грошовий дефіцит. Ускладнювалися збір податків і фінансування бюджетів. Замість реальних грошей у фінансовій системі поширення набули взаємозаліки.

«Організована злочинність» і корупція, визвавши платіжну кризу, стала на заваді збалансованому розвитку ринкових механізмів господарювання та структурної перебудови в Україні.

Яскравим підтверджуючим прикладом зробленого висновку свідчить ситуація, що склалася у квітні 2001 р. щодо так званої тіньової приватизації «Луганськobl-

енерго», «Донецькобленерго», «Донбасенерго» та СП «Росава». Керуючись цілком законними вимогами щодо майнової відповідальності за борги цих підприємств, підтриманими, до речі, державним спеціалізованим підприємством «Укрспецюст», та недосконалістю методик оцінки майна, кредитори зробили спробу здобути над ними контроль. При цьому, зокрема, при балансовій вартості «Донбасенерго» 1100 млн грн судовий виконавець «Укрспецюсту» оцінив компанію в 260 млн грн [9].

З огляду на те, що ринок є визначальним інститутом ринкового механізму, який забезпечує регулювання та координацію дій суб'єктів господарювання, *вузкість внутрішнього ринку призвела до серйозних негативних наслідків.*

По-перше, порушилися зв'язки між окремими економічними суб'єктами, галузями, регіонами, а мало-ефективна структурна економіка змушена консервуватися. Труднощі встановлення зв'язків потребують великих транзакційних витрат. Це, своєю чергою, веде до пошуку підприємствами засобів їх зниження через тіньові операції, а також створює сприятливе підґрунтя для діяльності значної кількості посередницьких торговельних структур, плата за послуги яких «осідає» на кінцевій ціні товару і є додатковим чинником інфляції витрат.

По-друге, через обмеженість споживача в коштах його вимоги до споживчих якостей товарів знижуються, він переключається на більш дешеві. Цінова домінанта в поведінці споживачів є суттєвим стимулом тінзації споживчого ринку та припливу контрабандних товарів.

Перераховані наслідки призвели до уповільнення формування в Україні повноцінної ринкової економіки, а саме: перешкождали становленню конкурентоспроможних підприємств; сприяли збереженню монополізації ринків та необґрунтованому завищенню цін; стали на заваді поширенню ефекту галузевого зростання на всю економіку; сприяли тінзації економіки, розвитку корупції. Тіньова поведінка господарюючих суб'єктів стала умовою їх виживання і функціонування.

Третій етап (2003–2013 рр.). Вказаний етап для України характеризується тим, що державна влада належить політичній і економічній еліті, що становить незначну меншість населення і, головне, володіє основними матеріальними ресурсами країни.

Існуючий у той час чиновницький апарат, маючи можливості перетворення елементів загальнонародної власності в особисту, не намагався боротися зі спокусою легкого збагачення. Мета – матеріально забезпечити себе і своїх близьких на усе життя. І основна маса чиновників, особливо високого рангу, цими можливостями скористалася. Тому в тих умовах чиновники практично відкрито вступали у взаємодію з організованими злочинними групами, що мали свої економічні інтереси у сфері переділу власності.

Одночасно в цей період відбувається зменшення купівельної спроможності населення, девальвація національної валюти та, як наслідок, зменшення рівня прибутковості галузі торгівлі, що спричинило зростання рівня тіньових економічних відносин. Проаналізуємо

ситуацію на прикладі виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції.

У структурі збуту сільськогосподарської продукції у 2000 р. частка реалізації переробними підприємствами становила 21%, на ринках – 37%, населенню – 23% та за іншими каналами – 19%; у 2008 р. відповідні показники становили 23,1%, 10,2%, 2,7% і 64%. Тобто з певним застереженням можна стверджувати, що показник «за іншими каналами» відображає динаміку тіньового сектора і характеризується збільшенням на 45%.

Порівняно з попередніми етапами тіньові економічні відносини у сфері оподаткування значно ускладнилися. Найбільшу питому вагу у виявлених економічних злочинах займає незаконне відшкодування ПДВ, що у вартісному вираженні значно перевищує ухиляння від сплати податків.

Протягом 2003–2008 рр. році було виявлено понад 12 тисяч спроб безпідставно отримати відшкодування ПДВ з бюджету. Органами податкової служби лише протягом 2007 р. встановлено 5380 випадків необґрунтованої заяви на відшкодування ПДВ, у результаті чого упереджено безпідставне відшкодування ПДВ у сумі 7186 млн грн, що у 2,4 разу більше, ніж за 2004–2006 рр. При цьому надходження ПДВ до зведеного бюджету зросло на 17,8% (до 59,4 млрд грн), а обсяги заявлених до відшкодування сум ПДВ – на 26,3% (до 29,8 млрд грн) [10, с. 8]. У 2009 р. сума заявок на відшкодування ПДВ становила 45 млрд грн у цілому по Україні. Відмовлено у відшкодуванні заявок на 4,48 млрд грн як незаконно заявлені [11]. Отже, наведені дані свідчать, що ситуація з відшкодуванням ПДВ залишалася негативно стабільною.

Сприяла цьому відсутність належного контролю за сплатою та відшкодуванням ПДВ, що призвело до створення системи його тіньового відшкодування за рахунок бюджетних коштів, розгортання масштабної організованої злочинної діяльності, яка характеризується широкою участю корумпованих державних службовців у контролюючих, правоохоронних та судових органах, різноманітних посередників, які за винагороду забезпечують гарантоване повернення зазначеного податку як його законослухняним платникам, так і злочинним угрупованням.

У 2006–2007 рр. активізувалися процеси тінзації підприємницької діяльності [12]. Так, крім незаконного відшкодування ПДВ та ухиляння від сплати податків, широкого поширення набуло фіктивне підприємництво. За даними ДПА України, податковими органами за ознаками фіктивності у 1997 р. виявлено 165 фіктивних підприємств, у 2002 р. – 2680, у 2003 р. – 4169, у 2004 р. – 3600, у 2005 р. – 4500, у 2006 р. – 5028, у 2007 р. – 5900, у 2008 р. – 6010, а у 2009 р. – 6100 [13]. Можна з упевненістю стверджувати, що створення фіктивних підприємств в Україні набуло масового характеру. Їхнє існування становить загрозу для української економіки, підриваючи її фінансову та податкову системи [14, с. 49]. Але слід зазначити, що за даними МВС України, зареєстровано злочинів, передбачених статтею 205 КК, значно менше: у 2008 р. – 453, у 2009 р. – 460, у 2010 р. – 521, 2011 р. – 565 [15]. Це свідчить, передусім, про те, що

правоохоронні органи певною мірою «кришують» фіктивні підприємства, посилаючись на непередбаченість в законодавстві відповідальності «клієнтів» фіктивних фірм та на невизначеність поняття «фіктивне підприємство» і його ознаки.

Порівняно новою формою прояву тінювих економічних відносин у сфері реалізації прав власності в Україні стало рейдерство («організована злочинність»), незважаючи на те, що в державі створена й діє ціла система органів з протидії рейдерству. Вперше прояви цього негативного явища з'явилися на початку 90-х років минулого століття. Це було відверте, із застосуванням фізичного насильства, кримінальне захоплення підприємств.

За оцінками експертів, в Україні діють до 50 професійних рейдерських груп. Під рейдерські атаки загалом в Україні вже потрапили 3,7 тис. суб'єктів господарювання. Річний обсяг рейдерського перерозподілу власності сягає в середньому від 2 до 3 млрд дол. США [16]. Протягом 2008–2009 рр. на розгляді в Судовій палаті Верховного Суду України перебувало близько 4,5 тис. справ за спробами рейдерського захвату [17]. Водночас, лише в окремих випадках порушувалися кримінальні справи. За даними МВС України, у 2009 р. було зареєстровано 103 факти, пов'язані з порушенням прав законних власників і силовим захопленням підприємств («рейдерство»), у 2010 р. – 59, 2011 р. – 27, а в 2012 р. лише 18 [18]. Такий стан справ, на нашу думку, вказує на ухиляння правоохоронних органів від застосування чинного законодавства за протиправне захоплення власності.

Особливе місце у тинізації вітчизняної економіки належить бюджетній сфері. У ході контрольної-аналітичних та експертних заходів, проведених Рахунковою палатою України впродовж 2010 р., виявлено незаконного, у тому числі нецільового використання коштів Державного бюджету України та цільових фондів на загальну суму понад 16,1 млрд грн, що майже на 60% більше, ніж у 2009 р. Наступним, за питомою вагою у загальному обсязі виявлених правопорушень, є планування коштів державного бюджету з недотриманням чинного законодавства, що становить 14,9%, або 706,9 млн грн.

Як зазначається у Звіті, кожного року, незважаючи на регулярні спроби Уряду та Парламенту вдосконалити процедуру та правила державних закупівель, проблема лише загострюється. *Порушення вимог законодавства щодо закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти* стали вже українською традицією. У ході проведення кожного п'ятого контрольного заходу Рахунковою палатою виявляються такі порушення. Їх загальний обсяг у 2010 р. становив 850 млн грн, або 5,3% загальної суми виявлених бюджетних правопорушень [19, с. 38].

З року в рік найбільш поширеним видом бюджетного правопорушення залишається *використання коштів державного бюджету з порушенням чинного законодавства*. У загальному обсязі виявлених у 2007 р. бюджетних порушень вони становить 58,5%, або майже 4 млрд грн [20], відповідно у 2008 р. – 46,2%, або 2,2 млрд грн [21], у 2009 р. – 28,1%, або 2 млрд 577,6 млн грн [22], у 2010 р. – 14,9%, або 2 млрд 389,6 млн грн [18].

Серед країн Центральної та Східної Європи і на пострадянському просторі за масштабами тінювого сектора Україна, на жаль, і далі утримує одну з перших позицій. Оцінки масштабів тінювої економіки в зазначений період коливаються у межах від 40 до 80% ВВП, залежно від методу оцінки (наприклад, на основі попиту на гроші чи споживання електроенергії).

Четвертий етап (2014 р. по теперішній час). За даними досліджень, саме корупція є однією з причин, що призвела до масових протестів в Україні наприкінці 2013 р. – на початку 2014 р. Згідно з результатами дослідження «Барометра Світової Корупції» (*Global Corruption Barometer*), проведеного міжнародною організацією *Transparency International* у 2013 р., 36 відсотків українців були готові вийти на вулицю, протестуючи проти корупції. За результатами проведеного Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) наприкінці 2013 р. дослідження громадської думки, корупція вже входила до переліку найбільших проблем населення і викликала особливе занепокоєння у 47 відсотків громадян. За даними досліджень Індексу сприйняття корупції, що проводяться *Transparency International*, Україна є однією з найбільш корумпованих у світі: у 2012 і 2013 рр. держава займала 144 місце зі 176 країн, в яких проводилися дослідження. Через рік після Майдану Україна залишається серед найбільш корумпованих країн світу, займаючи 142 місце зі 175. Отримавши лише один додатковий бал, порівняно з 2013 р., Україна знаходиться в «клубі» тотально корумпованих держав.

Українці розуміють, що корумпована на всіх щаблях влади держава не представляє інтерес для міжнародної спільноти та не буде сприйматися як надійний стратегічний партнер. Це все тому, що корупційні прояви знижують інвестиційну привабливість України, заважають розвитку бізнесу, руйнують довіру до судової системи та правоохоронної системи.

Статистичні дані за 2015 р. показують, що установа сума матеріальних збитків за корупційні правопорушення перевищує 3,6 млрд грн [23]. Із зазначеного слідує, що посадовці окремих державних структур не просто обслуговують економіку, – вони беруть у ній участь, маючи «свою частку» в економіці.

Слід відмітити, що сьогодні активно відбувається процес удосконалення механізму запобігання та протидії корупції. На основі вже діючої Антикорупційної стратегії (Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14 жовтня 2014 р. № 1699-VII) мають бути повністю врегульовані ключові сектори антикорупційної діяльності в нашій державі.

У зазначений період стали використовуватися дещо інші методи рейдерства. Вони характеризуються напівлегальним захопленням підприємств із використанням корупційних зв'язків, неправосудних рішень, шляхом підкупу посадових осіб, підробки документів, обману або введення в оману сторін угод та ін. На нашу думку, «рейдерство» по-українськи має свої особливості та здебільшого полягає в набутті сумнівними шляхами тимчасового права розпоряджатися активами

та якнайшвидшим продажем цих активів, пов'язаних із рейдером. Особи, що купують ці активи, в подальшому в режимі прискорення перепродають вилучені активи між пов'язаними особами, маючи на меті завадити (унеможливити) їхньому поверненню законним власником.

Причини існування рейдерства в Україні декілька, а саме: недосконалість чинного законодавства, корумпованість виконавчої та судової влади; правовий нігілізм – як у суб'єктів господарювання, так і у представників органів влади; нестабільність політичної ситуації та перерозподіл власності між фінансово-промисловими групами, зловживання при проведенні загальних зборів акціонерів, фальсифікації під час викупу акцій, неправомірне збільшення статутного фонду; відсутність державних інститутів, які б ефективно захищали права власника.

Сучасною владою України прийнято достатньо амбіційний пакет антикорупційних законів. Реагуючи на це позитивне явище, єврокомісар з питань розширення та європейської політики сусідства Йоганнес Ган заявив, що «Європейський Союз прийняв рішення щодо надання підтримки уряду в реалізації заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією, і для того, щоб ці заходи були реалізовані ефективно. Європейський Союз прийняв рішення про виділення близько 16 млн євро в рамках нової ініціативи для боротьби з корупцією». Цей проект в Україні реалізовуватиме данська агенція з міжнародного розвитку.

ВИСНОВКИ

Аналіз вищевикладеного матеріалу дає підстави для певних висновків.

1. Реформування економічних і соціально-політичних відносин упродовж усього періоду становлення України відбувається на тлі постійного зростання тіньового економічного сектора, нелегальної та кримінальної економічної діяльності, корупції.

2. Сучасні кризові умови створили надзвичайно сприятливе середовище для активізації кримінально-тіньової діяльності. Організована злочинність формує не тільки «паралельну» економіку, а й відповідні владні кримінальні структури, які все більше загрожують існуванню держави як такої. Аналіз кримінального законодавства та сучасного стану діяльності правоохоронних органів свідчить як про відсутність у державі ефективних, науково обґрунтованих програм впливу на тенденції розвитку криміногенної ситуації, так і про необхідність пошуку нових форм, засобів і методів протидії злочинності, зменшення її суспільної небезпечності, а головне – реального захисту прав і свобод громадян.

3. Подальші завдання стосовно зменшення нелегального сектора економіки повинні бути передусім пов'язані з витісненням криміналітету з найприбутковіших галузей господарства, зокрема транспорту, сфери використання надр, спиртогорілчаної промисловості, з обмеженням можливостей фінансово-кредитної та банківської систем щодо легалізації «брудних» грошей, боротьбою з масштабними шахрайствами в розрахунках за зовнішньоекономічними контрактами.

4. Відбулася приватизація функцій держави окремими групами чиновників. Колишні чиновники різного

рангу, маючи найбільший порівняно з іншими соціальними групами діловий досвід й ініціативність, зуміли з найбільшою вигодою для себе скористатися відкритою свободою. Вони фактично приватизували свої робочі місця і стали виконувати свої посадові обов'язки (або не виконувати їх) настільки, настільки це відповідало їх приватним інтересам.

5. Найбільші підприємства країни контролюються підприємцями-олігархами, тісно зв'язаними з корумпованою частиною державних чиновників. Сама власність була ними отримана в результаті тіньових змов у процесі приватизації. На цій самій основі олігархи діставали доступ до державних коштів, різних особистих пільг і особливих статусів уповноважених. Українська олігархія настільки зміцніла, що намагаються диктувати державі свої умови. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Сборник стандартов и норм Организации Объединенных Наций в области предупреждения преступности и уголовного правосудия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unodc.org/unodc/ru/justice-and-prison-reform/compendium.html>

2. Варналій З. Шляхи детінізації економіки України та її особливості / З. Варналій // Банківська справа. – 2007. – № 2. – С. 56–66.

3. Лютий І. О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки / І. О. Лютий. – К. : АТІКА, 2000. – 239 с.

4. Петренко П. Гарантії від вишибали / П. Петренко // День. – 1999. – № 158. – 31 серпня. – С. 5.

5. Хорошковський В. І. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями: еволюція, теорія, практика : монографія / В. І. Хорошковський. – К. : Інформаційно-видавничий центр «Інтелект», 2002. – 428 с.

6. Турчинов О. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О. Турчинов. – К., 1995. – 300 с.

7. Курс кримінології. Особлива частина : підручник / За заг. ред. О. М. Дзужи. – У 2-х книгах. Книга 2. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – С. 69–70.

8. Грошово-кредитна та банківська статистика // Бюлетень Національного банку України. – 2006. – № 5.

9. Генпрокуратура остановила торги по распродаже имущества «Донбасэнерго» // Экономика: тенденции недели. – 2001. – № 16. – С. 6.

10. Тенденції тіньової економіки в Україні за 2007 рік: аналітична записка. – К. : Міністерство економіки України, 2008. – 11 с.

11. ДПА дає прогноз заборгованості з відшкодування ПДВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unian.net/ukr/news/news-352102.html>

12. Колісниченко П. Т. Аналіз динаміки податкових надходжень від суб'єктів малого бізнесу / П. Т. Колісниченко // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2010. – Вип. 259. – Т. 4. – С. 980–985.

13. Недодаєва Н. Л. Протидія створенню фіктивних підприємств як напрям економічної безпеки держави [Електронний ресурс] / Н. Л. Недодаєва. – Режим доступу : <http://ovu.com.ua/pages/bmu>

14. Фіктивне підприємництво, шляхи боротьби з ним: навч. посіб. / Л. М. Дудник, В. І. Василичук, Ю. В. Опалінський, Д. Г. Муляк. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2005. – 194 с.

15. Статистика МВС України 2008–2011 // Офіц. Сайт МВС України. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control>

16. Бабич Т. Рейдерство в Україні – загроза національній безпеці [Електронний ресурс] / Т. Бабич // Віче. – 2010. – № 14. – Режим доступу : www.viche.info/journal/2105/

17. Що таке корупція? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.taxpayersnetworking.org>

18. Звіт про виявлені факти, що пов'язані з порушенням прав законних власників та силовим захопленням підприємств («рейдерство») за 2009, 2010, 2011, 2012 рр. (форма 1-Р (391) МВС України) / Відомчий документ.

19. Звіт Рахункової палати України за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/achamber/control/uk/publish/article?art_id=1497434&cat_id=32826#_Toc225828966

20. Звіт Рахункової палати України за 2007 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/achamber/control/uk/publish/article?art_id=1497434&cat_id=32826#_Toc225828966

21. Звіт Рахункової палати України за 2008 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/achamber/control/uk/publish/article?art_id=1497434&cat_id=32826#_Toc225828966

22. Звіт Рахункової палати України за 2009 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/achamber/control/uk/publish/article?art_id=1497434&cat_id=32826#_Toc225828966

23. Звіт про стан протидії корупції за 12 місяців 2015 року. Форма звітності затверджена Наказом Генеральної прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Міністерства доходів і зборів, Міністерства оборони, Державної судової адміністрації України від 22 квіт. 2013 р. № 52/394/172/71/268/60 / Відомчий документ.

Науковий керівник – Діба М. І., доктор економічних наук, професор-консультант Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

REFERENCES

Babych, T. "Reiderstvo v Ukraini – zahroza natsionalnii bezpetsi" [Raiding in Ukraine is a threat to national security]. Viche. www.viche.info/journal/2105/

"DPA daie prohnaz zaborhovanosti z vidshkoduvannia PDV" [GNA gives the forecast of the debt on VAT refunds]. <http://unian.net/ukr/news/news-352102.html>

Dudnyk, L. M. et al. *Fiktyvne pidpriemnytstvo, shliakhy boroty z nym* [Fictitious business, the way of dealing with it]. Irpin: Natsionalna akademiia DPS Ukrainy, 2005.

"Genprokuratura ostanovila torgi po rasprodazhe imushchestva «Donbasenergo»" [The state office of public Prosecutor stopped an auction for the sale of the property", Donbasenergo"]. *Ekonomika: tendentsii nedeli*, no. 16 (2001): 6-.

"Hroshovo-kredytna ta bankivska statystyka" [Monetary and banking statistics]. *Biuletyn Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 5 (2006).

Kurs kryminolohii. Osoblyva chastyna [The criminology course. Special part]. Kyiv: Yurinkom Inter, 2001.

Khoroshkovskiy, V. I. *Spirobitnytstvo Ukrainy z mizhnarodnymy finansovymy orhanizatsiiami: evolutsiia, teoriia, praktyka* [Ukraine's cooperation with international financial institutions: evolution, theory and practice]. Kyiv: Intelekt, 2002.

Kolisnichenko, P. T. "Analiz dynamiky podatkovykh nadkhodzen vid subiektiv maloho biznesu" [Analysis of dynamics of tax revenues from small businesses]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, vol. 4, no. 259 (2010): 980-985.

Liutyi, I. O. *Hroshovo-kredytna polityka v umovakh perekhidnoi ekonomiky* [Monetary policy in transition economies]. Kyiv: АТІКА, 2000.

Nedodaieva, N. L. "Protydiia stvorenniu fiktyvnykh pidpriemstv yak napriam ekonomichnoi bezpeky derzhavy" [Opposition to the establishment of fictitious companies as the direction of economic security of the state]. <http://ovu.com.ua/pages/bmu>

Petrenko, P. "Harantii vid vyshybalu" [Guarantee from bounce]. *Den*, no. 158 (1999): 5-.

"Statystyka MVS Ukrainy 2008-2011" [The statistics of MIA of Ukraine 2008-2011]. Ofitsiyni sait MVS Ukrainy. <http://mvs.gov.ua/mvs/control>

"Sbornik standartov i norm Organizatsii Obedinennykh Natsiy v oblasti preduprezhdeniya prestupnosti i ugovnogo pravosudiya" [A collection of standards and norms of the United Nations in the field of crime prevention and criminal justice]. <https://www.unodc.org/unodc/ru/justice-and-prison-reform/compendium.html>

"Shcho take koruptsiia?" [What is corruption?]. <http://www.taxpayersnetworking.org>

Turchynov, O. *Tinova ekonomika: teoretychni osnovy doslidzhennia* [The shadow economy: theoretical basis of the study]. Kyiv, 1995.

Tendentsii tinovoi ekonomiky v Ukraini za 2007 rik [Trends of the shadow economy in Ukraine in 2007]. Kyiv: Ministerstvo ekonomiky Ukrainy, 2008.

Varnalii, Z. "Shliakhy detinizatsii ekonomiky Ukrainy ta yii osoblyvosti" [Ways of unshadowing of economy of Ukraine and its features]. *Bankivska sprava*, no. 2 (2007): 56-66.

"Zvit pro vyjavleni fakty, shcho poviazani z porushenniam prav zakonnykh vlasnykiv ta sylovym zakhoplenniam pidpriemstv («reiderstvo») za 2009, 2010, 2011, 2012 rr. (forma 1-R (391) MVS Ukrainy)" [Report on the findings related to the violation of the rights of legitimate owners and power capture of the enterprises ("raiding") for 2009, 2010, 2011, 2012 (form 1-G (391), the Ministry of internal Affairs of Ukraine)]. Vidomchy dokument.

"Zvit Rakhunkovoi palaty Ukrainy za 2010 rik" [The report of the accounting chamber of Ukraine for 2010]. http://www.ac-rada.gov.ua/achamber/control/uk/publish/article?art_id=1497434&cat_id=32826#_Toc225828966

"Zvit Rakhunkovoi palaty Ukrainy za 2007 rik" [The report of the accounting chamber of Ukraine for 2007]. http://www.ac-rada.gov.ua/achamber/control/uk/publish/article?art_id=1497434&cat_id=32826#_Toc225828966

"Zvit Rakhunkovoi palaty Ukrainy za 2008 rik" [Report of the accounting chamber of Ukraine in 2008]. http://www.ac-rada.gov.ua/achamber/control/uk/publish/article?art_id=1497434&cat_id=32826#_Toc225828966

"Zvit Rakhunkovoi palaty Ukrainy za 2009 rik" [Report of the accounting chamber of Ukraine in 2009]. http://www.ac-rada.gov.ua/achamber/control/uk/publish/article?art_id=1497434&cat_id=32826#_Toc225828966

"Zvit pro stan protydii koruptsii za 12 misiatsiv 2015 roku. Forma zvitnosti, zatverdzhena Nakazom Heneralnoi prokuratury, Ministerstva vnurishnikh sprav, Sluzhby bezpeky, Ministerstva dokhodiv i zboriv, Ministerstva oborony, Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy vid 22.04. 2013 № 52/394/172/71/268/60" [Report on the state of corruption in the 12 months of 2015. Reporting form, approved by the Order of General prosecution, Ministry of internal Affairs, security Service, Ministry of revenue and duties, Ministry of defence, the State judicial administration of Ukraine dated 22. 04. 2013 № 52/394/172/71/268/60]. Vidomchy dokument.